

Adela Kożyczkowska, Hanna Makurat,
Renata Mistarz, Tomasz Rembalski

TEORETYCZNE KONTEKSTY EDUKACJI KASZUBSKIEJ Z PROGRAMEM NAUCZANIA

Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania

Adela Kożyczkowska, Hanna Makurat, Renata Mistarz, Tomasz Rembalski

© Copyright by Adela Kożyczkowska, Hanna Makurat, Renata Mistarz, Tomasz Rembalski

Recenzja naukowa

prof. dr hab. Jolanta Tambor

Redakcja

A. Kożyczkowska

Przygotowanie do druku

E. Kujaszevska

Projekt okładki

R. Skowroński

ISBN 978-83-7591-581-5

Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart

81-574 Gdynia, Goska 8

www.wydawnictworegion.pl

e-mail: biuro@wydawnictworegion.pl

Gdynia 2017

Druk: MCP

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
1. KASZUBSKA EDUKACJA KULTUROWA. KONTEKSTY PEDAGOGICZNE	8
1.1. „Zaplecze” projektu edukacji kaszubskiej.....	8
1.2. Zasada dwujęzyczności w programach i podręcznikach	11
1.3. Kaszubski język literacki a lokalne odmiany języka kaszubskiego (język domowy).....	13
1.4. Ku kulturowej edukacji kaszubskiej. Założenia do modelu.....	16
2. PROGRAM EDUKACJI KASZUBSKIEJ.....	19
2.1. Pierwszy etap edukacyjny: szkoła podstawowa	19
2.2. Drugi etap edukacyjny: szkoła podstawowa	32
2.3. Trzeci etap edukacyjny: liceum ogólnokształcące.....	58
3. „EUROPEJSKI SYSTEM OPISU KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO” W KSZTAŁCENIU JĘZYKA KASZUBSKIEGO...	109
3.1. Kondycja prawno-społeczna języka kaszubskiego	109
3.2. Sytuacja językowa dziecka kaszubskiego	112
3.3. Status języka kaszubskiego w metodyce: „język obcy”, „język ojczysty”, „język macierzysty”..	115
3.4. „Europejski System Opisu Kształcenia Językowego” na rzecz nauczania języka kaszubskiego.	
Wybrane aspekty metodyki.....	116
3.5. „Europejskiego System Opisu Kształcenia Językowego” na rzecz praktyki edukacji	
kaszubskiej.....	119
4. KSZTAŁCENIE KOMPETENCJI GRAMATYCZNEJ NA LEKCJACH JĘZYKA KASZUBSKIEGO	135
ZAKOŃCZENIE	146
BIBLIOGRAFIA	148

WSTĘP

Pisanie Wstępu jest chwilą przyjemności i niepokoju jednocześnie. Przyjemności – gdyż oznacza zakończenie jakiegoś etapu pracy, i otwiera przestrzeń dla nowych spraw, wartych kolejnego wysiłku poznawczego. Niepokoju – bo oto nadchodzi moment, w którym zobiektywizowany trud naukowy w postaci książki, poddany zostanie krytycznemu oglądowi. Pierwszeństwo mają Recenzenci, i to Oni jako pierwsi wniosą krytyczne uwagi do pracy. Później – książka poddana zostanie wnikliwej refleksji czytelniczej. Jednak te oba głosy – Recenzentów i Czytelników – są istotne nie dlatego, że krytycznie czytać będą niniejszą książkę, ale dlatego – że przyczyniają się do naszego – autorów – rozwoju naukowego. Za to jesteśmy wdzięczni.

Książka, którą oddajemy Czytelnikowi, jest efektem prac badawczych, które realizowaliśmy w ramach projektu naukowo-dydaktycznego „Dzieci i młodzież na pograniczu kultur. Inspiracje kaszubskie” od października 2015 r. Projekt jest realizowany na mocy porozumienia zawartego między Instytutem Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego i Centrum Nauczycieli w Gdańsku. Początkowo w projekcie uczestniczyły cztery osoby: Adela Kożyczkowska, Renata Mistarz, Justyna Siemionow, Anna Wasilewska. W październiku 2016 roku do udziału w projekcie zaprosiliśmy Hannę Makurat i Tomasza Rembalskiego, co wiązało się z potrzebą stworzenia zespołu, który zajmie się badaniem edukacji kaszubskiej, później badania zostały sprofilowane, ponieważ okazało się, że dla edukacji kaszubskiej istotne są związki z wiedzą. Narzędziem, a i właściwie wyzwaniem, które pozwoliło odkryć głębsze przestrzenie edukacji kaszubskiej, był pomysł „napisania” programu dla kształcenia ogólnego w zakresie języka i kultury kaszubskiej w ramach szkoły podstawowej i średniej.

Pisanie programu, niejako zmusiło nas do badania sfery symbolicznej w zakresie idei edukacyjnych (w procesach socjalizacji, wychowania i kształcenia), które wytworzone zostały w dziedzictwie kulturowym Kaszubów. Jednocześnie, tej samej sfery symbolicznej poszukiwaliśmy w badaniu wytworów praktyki edukacji kaszubskiej, szczególnie w postaci programów, scenariuszy, podręczników i książek pomocniczych. Mają one bowiem tę niezaprzeczalną wartość, że generowane są wprost z praktyki życia wspólnotowego, i stanowią jedno z narzędzi transmisji kulturowej.

Niezwykle interesujące okazały się dwie sprawy: (1) Rekonstrukcji ideału wychowania kaszubskiego, co odzwierciedla wspólnotowy – pożądaný – model Kaszuby, który kształtował się na przestrzeni czasu. (2) Rozpoznania oczekiwań w stosunku do edukacji, które jakkolwiek werbalizowane było w odniesieniu do ciągłości wspólnoty, to koncentrowały się na kreowaniu świadomości kulturowej człowieka, za pośrednictwem wiedzy.

W trakcie badań tworzyło się w naszej – badaczy – świadomości przekonanie, że podstawą bycia Kaszubą powinna być wiedza już nie tylko postulowana w tekstach społecznych, społeczno-politycznych i literatury, ale wiedza o kaszubszczyźnie, która poważnie zasiła przestrzeń edukacji. Stąd też podstawą naszego myślenia o edukacji jest przekonanie, że jej fundamentalnym zadaniem powinien być dostęp do wiedzy.

Wiedza jest tym medium edukacyjnym, które uczestniczy w procesie nabywania umiejętności i decyduje o postawach wobec zastanej rzeczywistości. Wiedza wreszcie stanowi fundament edukacji emancypacyjnej, gdyż pozwala człowiekowi być krytycznie w świecie, działać w nim i rozumnie zmieniać go, czyniąc coraz bardziej przychylnym. Ale też, w tak myślanej edukacji, wiedza powinna stanowić podstawę działania edukacyjnego uczniów i nauczycieli, gdyż to w niej i dzięki niej, uczeń może zmienić się „w badacza” świata.

Przy nauczycielskiej pomocy może uczestniczyć w twórczym procesie konstruowania wiedzy o sobie, o świecie i sobie w świecie. Istotą przecież dorastania jest uczestniczenie w procesach poznawania, dążenie do okrywania prawdy o świecie, która – jak to zwykle z prawdami bywa – obowiązuje do chwili odkrycia nowej czy kolejnej. Istotą i sensem dorastania jest stwarzanie młodemu możliwości mocowania się ze światem na wiedzę, ideały, wartości, uczestniczenie w sporach i konfliktach, których czasami nie można rozwiązać, gdyż taka jest ich natura. Edukacja to doświadczanie świata, jako przestrzeni dochodzenia do rozumności i jako przestrzeni konstruowania wiedzy, co stanowi w tym złożonym procesie o jakości bycia człowieka w jego dorosłości i tworzy w nim potencjał mądrości i zaangażowania.

Chodziłoby więc o to, by młody Kaszuba – nie mogąc często doświadczać świata kaszubskiego w domu rodzinnym – mógł go doznawać, przeżywać, zmagać się z nim, a przede wszystkim poznawać w szkole. Stąd w niniejszej książce za szczególną wartość edukacyjną przyjmujemy wiedzę, do której – w naszym myśleniu – edukacja kaszubska powinna zapewnić dostęp tak w języku kaszubskim, jak w polskim. Mimo, że mowa o edukacji kaszubskiej, to język polski jako medium ekspresji literackiej czy naukowej jest równie ważny w dochodzeniu do wiedzy o kaszubszczyźnie, jak kaszubski. Bo czy można poznać się z przestrzeni edukacji polskojęzycznych książek Jan Drzeżdżona czy Jana Piepki? A przecież i niniejsza książka – która jako o kaszubskiej edukacji opowiada – też powstała w języku polskim, gdyż tak – by użyć metafory – toczyły się losy kaszubszczyzny.

Efektom pracy badawczej jest napisanie dwóch książek: niniejszej oraz drugiej o tytule *Edukacja kaszubska. Konteksty literackie i historyczne*. Obie książki tworzą całość, choć każda z nich może być czytana osobno.

Publikacja, którą oddajemy do rąk Czytelników składa się z czterech rozdziałów. Tworzą one całość, ale też każdy z nich pisany jest w ten sposób, że można go także czytać jak część odrębną. Dla każdego z rozdziałów wyłoniono odrębny dział bibliograficzny, zamieszczony w rozdziale: Bibliografia.

Rozdział pierwszy jest namysłem pedagogicznym wprowadzającym do programu edukacji kaszubskiej. Podejmuje on problem dwujęzyczności symetrycznej jako zasady edukacji kaszubskiej, która dźwiga ją z poziomu edukacji regionalnej do edukacji dwukulturowej jako szczególnej odmiany edukacji wielokulturowej i międzykulturowej. Szczególnie ważne w perspektywie dwujęzyczności staje się pojęcie „mikroświata dziecka”, które zostało „pożyczone” z myślenia Jerzego Nikitorowicza.

Rozdział drugi jest węzłowy w naszej książce, gdyż prezentuje autorski program edukacji kaszubskiej dla trzech etapów edukacyjnych. Nie oczekujemy, że program zostanie w niezmienianej formie zaaplikowany do edukacji kaszubskiej. Ale mamy cichą nadzieję, że nasza praca zainspiruje kilku nauczycieli, którzy wychodząc z zaproponowanej przez nas bazy kulturowej, tworzyć będą własne autorskie programy edukacji, szyte na miarę swych indywidualnych zainteresowań i fascynacji kaszubszczyzną, a także na miarę poznawczych oczekiwań, a czasami nawet pretensji uczniów. Jednocześnie rozdział ten stał się inspiracją dla napisania drugiej książki, która podejmuje problem wiedzy literackiej i historycznej.

Kolejne dwa rozdziały traktować trzeba jak swoiste opisy, które powstały na użytek programu. Organizuje je idea dostępu do wiedzy, którą edukacja kaszubska powinna dostarczać uczniom, dlatego też sami podjęliśmy wysiłek, aby – także na użytek naszych dalszych badań – zrekonstruować dwa obszary wiedzy: (1) Wiedzy o języku na potrzeby metodyki i dydaktyki języka kaszubskiego (rozdział trzeci). (2) Wiedzy o gramatyce języka kaszubskiego na potrzeby gramatyki szkolnej (rozdział czwarty).

Rozdział trzeci wyjaśnia zawiłości z zakresu metodyki i dydaktyki języka kaszubskiego w warstwie konceptualnej. Jest to przede wszystkim próba argumentacji na rzecz przyjęcia i wdrożenia w edukację kaszubską klasyfikacji o charakterze europejskim na potrzeby planowania procesu kształcenia językowego i diagnozy ewaluacyjnej, której zadaniem jest badanie przyrostu sprawności i kompetencji językowych. Jednocześnie – rozdział ten niesie w sobie ważne przesłanie: język kaszubski potrzebuje dziś europejskich klasyfikacji w zakresie oceny umiejętności językowych, które pozwolą porównywać procesy

kształcenia i ich efekty z innymi językami. Co z kolei otworzy przez użytkowników języka kaszubskiego nowe możliwości, choćby w zakresie rozpoczęcia starań o uznawalność wyniku maturalnego z kaszubskiego w powstępowaniu kwalifikacyjnych na wyższe uczelnie.

Rozdział czwarty jest szkicem gramatyki kaszubskiej, która przysposobiona została na potrzeby gramatyki szkolnej. Gramatyka szkolna tym różni się od akademickiej, że nie jest systematycznym kursem o całościowej strukturze języka. Jest ona natomiast profilowana adekwatnie do rozwoju językowego dziecka, a także nauczana „jakby” po drodze. W ten zresztą sposób niektórzy nauczyciele realizują gramatykę w nauczaniu kaszubskiego. Jednocześnie rozdział ten jest próbą ukazania jak metodyczna zasada nauczania kaszubskiego jak języka obcego, może być realizowana bez uszczerbku dla przyjętej w programie zasady traktowania języka kaszubskiego jako języka ojczystego Kaszubów.

W tym miejscu z konieczności musimy napisać o zawartości treściowej przygotowywanej książki „Edukacja kaszubska. Konteksty literackie i historyczne”.

Jest struktura konstruowana jest w trzech rozdziałach. Pierwszy jest próbą rekonstrukcji dziejów kaszubskiej idei wychowania. Jest to też próba uzmysłowienia – nam Kaszubom – że sprawy naszej edukacji (najogólniej ujmując) to nie kwestia ostatnich 25. lat. Tradycja kaszubska posiada bogate dziedzictwo kulturowe w zakresie idei wychowania, które choć w tej książce analizowanie są autonomicznie, to wymaga dalszych badań w powiązaniach z historią wychowania europejską i polską.

Rozdział drugi poświęcony został literaturze kaszubskiej a właściwie wiedzy o literaturze kaszubskiej, której potrzebują nie tylko badacze literatury, ale i nauczyciele, którzy jej uczą w szkole. Struktura rozdziału zbudowana została na porządku metodologicznym właściwym literaturoznawstwu. Przesłaniem tego rozdziału jest próba ukazania literatury kaszubskiej w jej związkach z dziedzictwem ogólnoludzkim.

Rozdział trzeci zapowiadanej książki, nie tylko ją domyka, ale przede wszystkim domyka oba teksty: i ten, który właśnie przekazujemy Czytelnikom, i ten zapowiadany.

Rozdział koncentruje się na dwóch problemach: wytwarzania wiedzy historycznej i przedstawienia chronologii zdarzeń z dziejów Kaszubów, Kaszub, Pomorzan i Pomorza. Szczególnie zależało nam aby chronologia uwzględniała wydarzenia wielkie i znaczące – ważne dla całej wspólnoty kaszubsko-pomorskiej, i by zauważała wydarzenia pomniejsze, ale wielce znaczące dla małych, lokalnych wspólnot kaszubsko-pomorskich. Nauczyciel może zatem dowolnie komponować ścieżkę treści historycznych na użytek zajęć edukacji kaszubskiej albo na użytek przedmiotu historia własna Kaszubów. Właśnie z tego powodu chronologia została poprzedzona szkicem metodologicznym.

W czasie pracy nad obiema książkami szczególnie inspirowały nas słabiej eksponowane, słabiej podejmowane, słabiej rozumiane w edukacji kaszubskiej kwestie nie całej wiedzy, ale jej wybranych obszarów. Sami zresztą – co było do przewidzenia – mierzyliśmy się z obszarami naszej niewiedzy. Inspirowało nas to jednak do poszukiwań, dyskusji między sobą, sporów na argumenty metodologiczne i teorie. Nasza niewiedza inspirowała nas do rozmów z ważnymi osobami z gdańskiego środowiska akademickiego, ale też i spoza niego. Wielu osobom winni jesteśmy wdzięczność. Szczególnie jednak chcielibyśmy podziękować Magistrowi Grzegorzowi Schramce za pomoc w pracy nad doбором literatury w potrzeby programu kształcenia.

Dziękujemy także tym wszystkim osobom, bez których pomocy i wsparcia ta książka byłaby bardziej uboga, a nasza osobista wiedza nie poszerzyłaby swych zakresów. Dziękujemy!